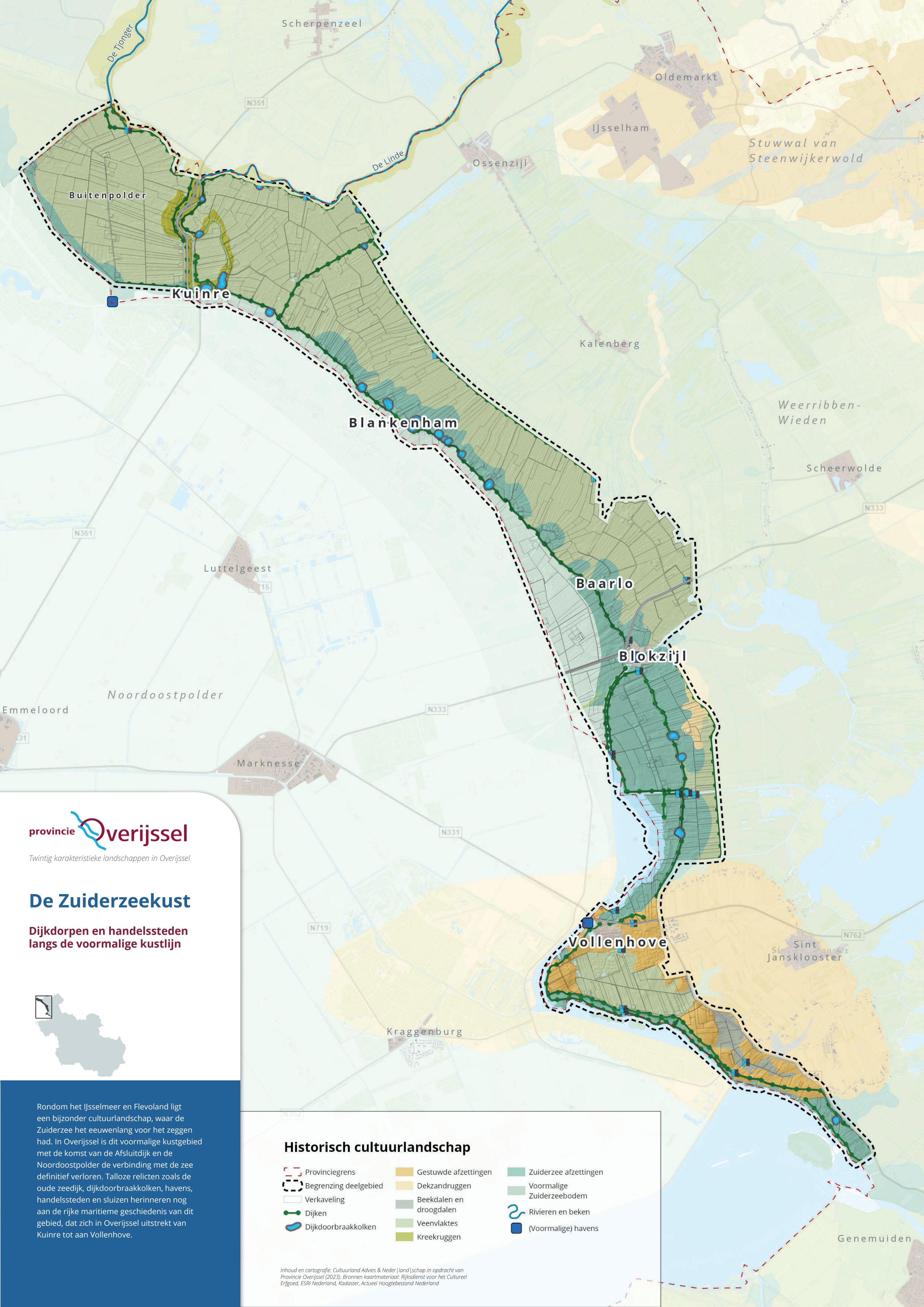

De Zuiderzeekust

Dijkdorpen en handelssteden langs de voormalige kustlijn

Rondom het IJsselmeer en Flevoland ligt een bijzonder cultuurlandschap, waar de Zuiderzee het eeuwenlang voor het zeggen had. In Overijssel is dit voormalige kustgebied met de komst van de Afsluitdijk en de Noordoostpolder de verbinding met de zee definitief verloren. Talloze relictten zoals de oude zeedijk, dijkdoorbraakkolken, havens, handelssteden en sluizen herinneren nog aan de rijke maritieme geschiedenis van dit gebied, dat zich in Overijssel uitstrekt van Kuinre tot aan Vollenhove.

Historisch cultuurlandschap

Provinciegrens	Gestuwde afzettingen	Zuiderzee afzettingen
Begrenzing deelgebied	Dekzandruggen	Voormalige Zuiderzeebodem
Verkaveling	Beekdalen en droogdalen	Rivieren en beken
Dijken	Veenvlaktes	(Voormalige) havens
Dijkdoorbraakkolken	Kreekruigen	

Tijdsvensters

De Zuiderzeekust

1. Het natuurlijke landschap (< 800 na Chr.)

Stuwwallen en smeltwaterdalen

Tijdens de voorlaatste ijstijd beweegt een dik pakket landijs zich vanuit Scandinavië over Noord-Nederland heen. Door de stuwende werking van het landijs worden heuvels gevormd, zoals de stuwwal van Vollenhove. Bijzonder aan de stuwwal van Vollenhove is dat deze is opgebouwd uit meerdere ruggen, die naast elkaar liggen. Wanneer de temperatuur aan het einde van de voorlaatste ijstijd toeneemt, smelt het landijs. Er ontstaat dan een grote smeltwatervlakte, waarover het water vanaf Duitsland via het noorden van Overijssel naar de Noordzee stroomt. Hier vormt zich het oerstroombetal van de Vecht. Deze Oer-Vecht stroomt ten noorden van de stuwwal van Vollenhove en erodeert daar de ondergrond, waardoor er een laagte in het landschap ontstaat. In de laatste ijstijd verlegt de Vecht zijn loop naar het zuiden, in de Kop van Overijssel blijven dan alleen kleine waterlopen over die het water van het Drents Plateau en de stuwwallen bij Steenwijk en zuidelijke richting afvoeren.

Veenvorming in het Holoceen

Met de toenemende temperatuur aan het einde van de laatste ijstijd stijgt ook de zeespiegel. Dat heeft grote invloed op het landschap in de Kop van Overijssel, waar het water niet meer goed kan wegstromen. Langs de waterlopen zoals de Steenwijker Aa, de Linde en de Kuinder ontstaat zegge- en rietveen, dat wordt gevoed met mineraalrijk water vanaf het Drents Plateau. Verder van de waterlopen af groeit hoogveen, dat grotendeels bestaat uit veenmos en wordt gevoed door regenwater. Hoogveen kan in relatief korte tijd uitgroeien tot grote koepels. Dat gebeurde onder meer ter hoogte van de huidige Weerribben en de Wieden, en ook waar nu het IJsselmeer ligt hebben grote veenkoepels gelegen. Daar bevond zich in het verleden een groot zoetwatermeer, het Almere, omringd door uitgestrekte veenmoerassen. Dit veengebied vertraagt zeker tot aan de vroege middeleeuwen de afwatering vanaf de hoger zandgronden naar de Noordzee.

2. Middeleeuwse dorpslandschappen (800 tot 1800)

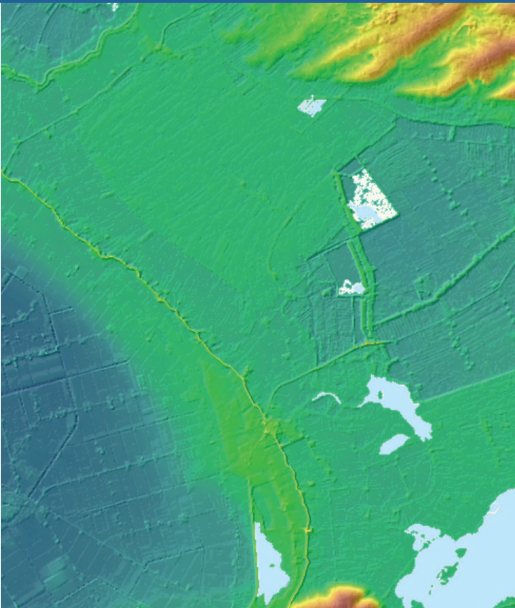
Het ontstaan van de Zuiderzee en de bedijkningen

Rond het jaar 800 bestaat de Zuiderzee nog niet. Dat verandert als het Vlie en het Marsdiep doorbreken en de zee invloed krijgt op het Almere. Het water van het voormalige binnenmeer gaat langzaam over van zoet naar zout. Dat is het moment waarop de Zuiderzee ontstaat en de westkant van de Kop van Overijssel onder invloed van het getij komt te staan. Het veen in en rondom de Zuiderzee neemt steeds verder in omvang af door stormen die het veen wegslaan. Tevens stromen de kustvenen regelmatig over, waarbij er een laagje klei op het veen wordt afgezet.

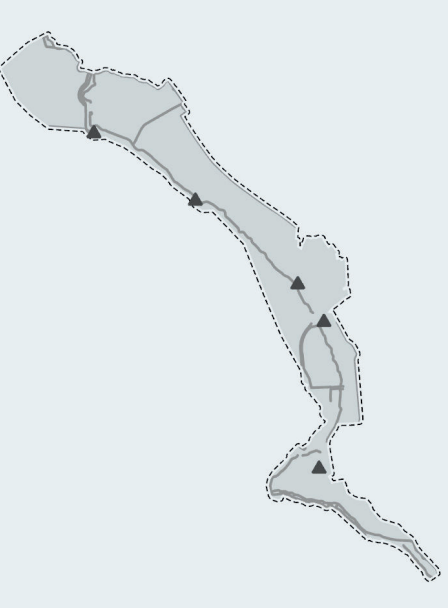
1. < 800 na Chr.

De voormalige Zuiderzeekust van Overijssel ligt op de rand van een stuwwallencomplex uit de voorlaatste ijstijd, dat door de voorloper van de Vecht sterk is geërodeerd. In de loop van het Holoceen raakten de lage delen van het landschap overgroeid met uitgestrekte hoogveenkoepels. Op de hoogtekartaart (rechts) is het contrast tussen de Zuiderzeekust, de Noordoostpolder en de stuwwallen van Steenwijkerwold en Vollenhoven nog duidelijk zichtbaar.

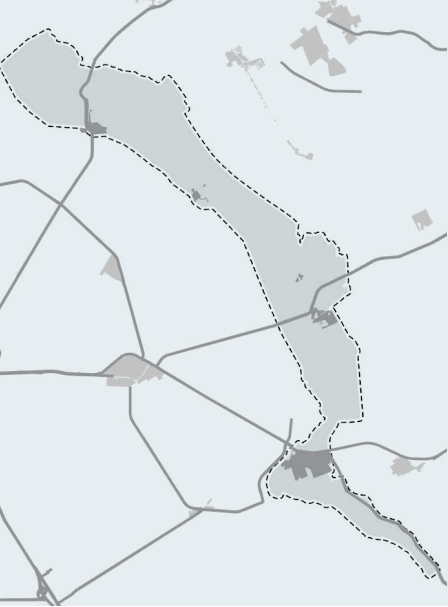
2. 800 tot 1800

Tijdens de middeleeuwen wordt begonnen met de ontginning van de grote veenkoepels door een stelsel van sloten te graven. Enkele eeuwen nadat het grote binnenmeer het Almere is overgegaan in de Zuiderzee wordt tussen Kuinre en Vollenhove een zeedijk aangelegd. Langs de dijk ontwikkelen zich dijkdorpen en havensteden.

3. 1800 tot heden

Om de aanhoudende wateroverlast tegen te gaan worden in de 19e en 20ste eeuw allerlei waterstaatkundige werken uitgevoerd. Met de afdamming van de Zuiderzee en de komst van de Noordoostpolder raakt de kustlijn van Overijssel zijn verbinding met de zee definitief kwijt. In het landschap is nog altijd een sterk contrast tussen het oude en het nieuwe land zichtbaar.

Om het gebied te beschermen wordt in de 14e eeuw de dijk tussen Kuinre en Vollenhove aangelegd, op een oude oeverwal van de Oerkuinder die hier ooit langs de kust stroomde. Dijkdorpen zoals Blankenham kennen hun oorsprong in deze periode. De dijk breekt in de eeuwen daarna meermaals door, waarbij diepe kolken ontstaan. Wanneer men de dijk repareert, wordt deze om de kolk heen gelegd. De zeedijk heeft zo zijn kronkelende karakter gekregen.

Agrarische veenontginningen

Vanaf ongeveer het jaar 1000 worden in het gebied de eerste agrarische veenontginningen uitgevoerd. Op het zogenoemde vronland (weiland) van de bisschop van Utrecht is door horigen de oeverwalzone in ontginning gebracht. In deze periode zijn de dorpen Blokzijl en Baarlo gesticht. We weten dat ook het veengebied ten westen van de Oerkuinder, op de plek van de huidige Noordoostpolder, als agrarische veenontginning in cultuur is gebracht. Aardewerkvondsten uit de twaalfde tot de veertiende eeuw laten zien dat er in ieder geval vier dorpen gelegen moeten hebben. Vanaf het jaar 1050 is ook het gebied ten noorden van Baarlo in ontginning gebracht en tegelijkertijd wordt er een begin gemaakt met het ontginnen van de veenkoepels van de Weerribben en de Wieden. In tegenstelling tot de Zuiderzeeontginningen zijn deze veenkoepelontginningen gericht op het verbouwen van graan. Echter, door het inklinken van het veen is men genoodzaakt over te gaan op het weiden van vee. De grond daalt dermate snel dat het land al snel ook niet meer voor beweiding kan worden gebruikt. Het steken van turf is vanaf dat moment de nog enige mogelijke bron van inkomsten.

Handelsteden en havens

Naast de agrarische veenontginningen ontstaan er langs de Zuiderzeekust ook handelsplaatsen. Vanaf de middeleeuwen nemen Vollenhove, Kuinre en Blokzijl in belang toe. Vollenhove is in de Kop van Overijssel dan het machtscentrum van de bisschop van Utrecht. Vanuit zijn kasteel bestuurt hij het gebied en geeft stukken land in leen uit, waaronder de Heerlijkheid van Kuinre. Kuinre is door de ligging op het kruispunt van de Linde en Kuinder een uitermate geschikte plek voor het drijven van handel over water. Om deze handel te beschermen worden er bij de plaats burchten opgeworpen. Vanaf de vijftiende eeuw bestaat de handel hier voornamelijk uit turf uit de veengebieden. Grote hoeveelheden worden vanuit havensteden Blokzijl en Kuinre geëxporteerd naar Holland. Als de Tachtigjarige oorlog uitbreekt, worden de handelsplaatsen versterkt met schansen om de turfhandel te beschermen. De havens en de daaraan liggende huizen verwijzen nog naar deze economische bloeiperiode van het gebied.

3. Het moderne landschap (1800 tot heden)

Wateroverlast en Plan Lely

In het laaggelegen, natte gebied langs de voormalige Zuiderzeekust heeft men eeuwenlang te maken met wateroverlast. Landerijen staan lange tijd blank en de afwatering gaat moeizaam, zeker tijdens de wintermaanden. Zelfs de nieuw gebouwde Ettenlandsche Sluis kan aan het einde van de negentiende eeuw deze problemen niet verhelpen. Hier komt verandering in met de komst van drie stoommachines, bekend als het gemaal 'A.F. Stroink', vernoemd naar de dijkgraaf van destijds. Na de stormvloed van 1916 wordt besloten om de Zuiderzee af te dammen. Al snel liggen de eerste plannen voor het aanleggen van de dam die de zee moet afsluiten op tafel. Wanneer de Afsluitdijk in 1932 gereed is, wordt er een begin gemaakt met het inpolderen van de voormalige Zuiderzee. Ten westen van de Overijsselse Zuiderzeedijk wordt de Noordoostpolder aangelegd, waarmee het voormalige kustgebied gebied zijn verbinding met het water definitief verliest. In de Noordoostpolder liggen de laatste Overijsselse restanten die nog aan de Zuiderzee doen denken, zoals het voormalige havenhoofd en de ruïne van de burcht van Kuinre. Ten zuiden van Vollenhove ligt de voormalige vluchthaven Oud-Kraggenburg in het landschap van de Noordoostpolder. Andere elementen, zoals de Zuiderzeetoegang en het havenlicht van Blokzijl zijn tijdens de inpoldering volledig opgeruimd.

>> De haven van Blokzijl. Bron: Beeldbank Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed.

